

Denna text publicerades i Dagens Nyheter måndagen den 29 juni 1914, dagen efter skotten i Sarajevo:

Ärkehertig Frans Ferdinand och hans gemål mördas på öppen gata i Bosniens huvudstad, Sarajevo. Ärkehertigen träffas i halsen, hertiginnan i underlivet. Båda avlida inom några minuter. En slavisk gymnasist avlossar revolverskott mot hertigparet under en automobilfärd genom staden. Flera attentat planlagda. Hertigen lyckades avvärja en bomb som kastades mot hans bil.

Österrike-Ungerns tronföljare, ärkehertig Frans Ferdinand, och hans gemål ha på söndagsmiddagen mördats i Sarajevo i Bosnien. Mördaren, en gymnasist vid namn Princip, avlossade några revolverskott mot hertigparet under en bilfärd. Ärkehertigen träffades i halsen, hertiginnan i underlivet. Båda avledono några minuter senare.

Första attentatet: en bomb kastas emot ärkehertigens bil.

Ärkehertig Frans Ferdinand befann sig i Sarajevo, Bosniens huvudstad, för att i sin egenskap av generalinspektör övervara en omfattande fältmanöver. Det är uppenbart att man velat begagna detta tillfälle för att göra honom till offer för ett väl organiserat attentat. Den serbiska agitationen, som fått näring genom händelserna i Albanien, var väl känd i Wiens politiska kretsar och tronföljarens resa ägde rum under de allra största försiktighetsmått. 1,000 gendarmer hade samlats från alla delar av landet och bildade spaljé på de gator där ärkehertigparet körde fram. Polisen i Sarajevo hade förbjudit någon att uppehålla sig på blomstersmyckade balkonger och befallt att alla blommor utanför husen skulle tagas bort så att ingen kunde gömma sig bakom dem. Och den serbiska ministern i Wien hade varnat tronföljaren att företaga resan, men tronföljaren hade för honom förklarat att faran icke kunde avhålla honom från att göra sin plikt. Men alla försiktighetsmått skulle visa sig oförmögna att hindra det fruktansvärda dådet. Tronföljaren körde kl. 10 på förmiddagen från militärlägre jänte sin gemål för att bese ett seminarium. Redan på vägen dit blev han föremål för ett attentat. En person kastade en bomb mot ärkehertigens bil, men ärkehertigen reste sig hastigt och lyckades ge bomben en annan riktning. Den föll till marken ett stycke längre bort och exploderade, varvid två officerare i hans svit blevo lätt sårade och 4 av åskådarna likaledes fingo några mindre skador. Gärningsmannen, som genast arresterades av de tillskyndade poliserna, uppgav sig heta Cabrinovic och sade sig vara typograf.

Tronföljaren körde vidare i sin bil medan han talade lugnande ord till sin gemål och anlände till rådhuset, där en mottagning ägde rum. Efter borgmästarens tal frambar ärkehertigen i ett tal sitt tack och uttryckte sin glädje över det mottagande, befolkningen berett honom och hans gemål. Han tackade så mycket mera för detta mottagande som han däri såg ett uttryck befolkningens glädje över att han och hans gemål lyckligen undgått attentatet. Han vände sig därefter på serbiska till borgmästaren och bad honom till befolkningen framföra hans och hans gemåls hälsning. Både ärkehertigen och hertiginnan voro då vid gott humör, ehuru något uppskakade med anledning av attentatet.

De dödande skotten falla.

Efter det första attentatet var det myndigheternas mening att vidtaga vissa militära åtgärder, men tronföljaren förbjöd detta, emedan han önskade, att dagens program skulle genomföras i sin ursprungliga form. Han lät genom en av sina officerare sörja för att de sårade fingo vård och gick med sin gemål i en annan bil för att fortsätta färden. Kort efter det fursteparet stigit upp i bilen trängde sig en ung man genom mängden och närmade sig vagnen. Innan de kringstående kunde hindra det, avfyrade han hastigt flera skott mot ärkehertigen och hertiginnan. Tronföljaren signade genast ned. Hertiginnan skrek högt och reste sig upp, men träffades av ett skott i underlivet och föll tillbaka över sin make. Båda blevo i rasande fart förda till slottet. Ärkehertigen dog redan på vägen dit, medan hertiginnan levde ännu en stund efter framkomsten.

Gärningsmannen en nationalistiskt överspänd gymnasist.

Attentatet hade utförts blixtsnabbt. Förbittringen bland åskådarna till den hemska tilldragelsen var oerhörd. Gärningsmannen var nära att bli lynchad av den rasande folkmängden. Han är en 19-årig gymnasist vid namn Princip och skulle inom kort ha avlagt studentexamen. Han är serb och född i Grahovo vid den serbiska gränsen. Vid förhör har han förklarat att han redan en längre tid av nationalistiska motiv haft för avsikt att döda någon högt stående person. Han hade tvekat i det avgörande ögonblicket, emedan även hertiginnan befann sig i bilen, men hade sedan raskt givit eld. Han förnekade att han hade några medbrottslingar. Han hade möjligen icke reda på att den komplott som efter allt att döma föreligger redan röjts genom det misslyckade bombattentatet. Förövaren av detta är en 21-årig typograf vid namn Cabrinovic. Han uppträdde vid förhöret mycket cyniskt. Även han förnekade att han hade några medbrottslingar. Efter attentatet hade han kastat sig i floden, men blev gripen av polismän, som kastat sig i efter honom, med hjälp av några åskådare. Princip har förklarat att han en längre tid studerat i Belgrad. Cabrinovic sade sig ha fått bomben av en anarkist i Belgrad, vars namn han ej kände.

Ännu ett tredje attentat planerat.

Några få steg från skådeplatsen för det andra attentatet påträffade man en bomb, som ej exploderat. Det torde ha funnits en tredje attentator som kastat denna bomb ifrån sig, då han såg att anslaget redan lyckats.

Hur underrättelsen om mordet mottagits. - Den gamle kejsaren förkrossad.

Under de första eftermiddagstimmarna började i Wien gå rykten om att ett attentat var begånget i Sarajevo mot tronföljaren och hans gemål. Vid 3-tiden blev underrättelsen härom offentligen bekräftad. Underrättelsen om mordet, som spreds genom extra blad, väckte överallt den största bestörtning. Alla festligheter inställdes, alla förlusteställen stängdes genast och flaggorna hissades på halv stång. Även i landsorten har mordet väckt den största bestörtning.

Så snart attentatet blev känt i Sarajevo, hissades flaggorna överallt på halv stång. Sorgen i staden är allmän. Lantdagens president gav genast till stadskansliet uttryck för sin sorg över det skedda och sin harm över ogärningen, samt betygade sin oföränderliga trohet mot härskaren. Kl. 5 höll lantdagen sorgesammanträde med anledning av attentatet. Kejsar Frans Josef, som befann sig i Ischl, varifrån han avreser i dag på morgonen, blev genast underrättad om attentatet mot tronföljaren och hans gemål. Kejsaren blev djupt skakad vid underrättelsen om deras död. Han brast i häftig gråt och utropade: "Det är förfärligt, förfärligt! Här i världen kan ingenting besparas mig". Han drog sig därpå genast tillbaka på sina rum. Ärkehertig Karl Albrecht bevistade just uppvisningar på flygfältet, då underrättelsen vid 4-tiden nådde dit. Den vann dock i början ingen tilltro. Då ärkehertigen erhöll underrättelsen, lämnade han genast flygfältet, och alla uppvisningar inställdes.

Omfattande häktningar. – Polisen tror att en komplott föreligger.

Polisen är övertygad om att gärningsmännen äro medlemmar av en stor komplott som dirigeras från Belgrad. Förhören med gärningsmännen bedrivs med största energi. De neka emellertid att ha några medbrottslingar, men polisen tror icke på dessa försäkringar. Hittills ha 37 personer anhållits. De äro alla serber.

Under aftonen drogo stora folkskaror omkring på gatorna i Sarajevo, sjungande den österrikiska nationalsången och under starka rop: Ned med serberna! Polisen har måst vidtaga omfattande åtgärder för att skydda den serbiska befolkningen mot våldshandlingar. Militärpatruller med påsatta bajonetter draga genom gatorna. Kl. 4 e. m. samlade borgmästaren i Sarajevo stadens fullmäktige till en sorgenhögtidlighet i rådhuset.

Det mördade fursteparets barn föras till Wien.

Den mördade tronföljaren efterlämnar tre barn, den 13-åriga Sophia, den 12-åriga Maximilian och den 10-åriga Ernst. De ha på söndagseftermiddagen på kejsar Frans Josefs befallning förts från tronföljarens jaktstolt till Wien, där de skola bo i det kejsarliga slottet.

Närmare detaljer om attentatets förlopp.

Sent på natten ingå ytterligare detaljer om den hemska händelsen. Efter det första attentatet, vid vilket ärkehertigens flygeladjutant, överstelöjtnant von Merizzi, blev sårad i halsen, lät ärkehertigen sin automobil stanna för att ta reda på vad som hänt, samt fortsatte därefter till rådhuset. Här hälsades han med leverop av stadsfullmäktige. Borgmästaren skulle hålla ett tal, men ärkehertigen avbröt honom med orden: ”Hr borgmästare, här kommer man till Sarajevo för att besöka er, och så kastas bomber mot en. Det är upprörande”. Efter ett uppehåll yttrade han vidare: ”Nu kan ni hålla ert tal”. Borgmästaren höll därefter ett tal, i vilket han försäkrade tronföljaren om befolkningens trohet mot härskarhuset. Besöket på rådhuset varade omkring en halv timme. Då tronföljaren och hans gemål åkte därifrån, utbröt folket i entusiastiska hyllningsrop. Ryktet om det misslyckade attentatet hade redan hunnit sprida sig.

Ärkehertigen ämnade åka till garnisonssjukhuset för att besöka de sårade. Då han kommit till hörnet av Franz Josephgasse och Rudolfgasse sprang Princip fram och avlossade två revolverskott. Det ena trängde igenom automobilen och träffade hertiginnan i högra sidan av underlivet, och det andra träffade ärkehertigen i halsen alldeles invid strupen och avskar halspulsådern. Hertiginnan förlorade strax medvetandet och signade ned mot sin makes famn. Några få minuter senare förlorade även ärkehertigen medvetandet. I automobilen befann sig även landschefen Patiorek, som ej träffades av kulorna. Ärkehertigen och hans gemål fördes genast till slottet, där ett par läkare infunno sig, men all hjälp var redan förgäves.

Den gamle kejsaren – ett nytt slag för den så hårt provade.

”Mig blir då ingenting besparat på denna jord”, lär den gamle, nu snart 84-åriga kejsar Frans Josef ha utropat, då han en septemberdag för sexton år sedan fick mottaga underrättelsen att hans gemål, kejsarinnan Elisabet, med vilken han varit förenad i ett mer än fyrtioårigt äktenskap, fallit offer för en anarkists dolk. Han kunde med skäl fälla detta utrop, ty sällan har väl åt en dödlig beskärt en sådan sorgernas bägare, bräddad till randen. Politiskt fick han som ännu ung härskare uppleva först förlusten av en av sitt rikets dyrbaraste provinser, Lombardiet, och några år senare se riket störtat från sin rangställning som tysk kejsarmakt. Habsburgs stjärna var förbleknad och Hohenzollerns steg mot zenit. Väl har sedan det fasta förbundet med Tyskland givit dubbelmonarkien en ny trygghet, men i det inre jäser motsättningen mellan de många, mot varandra fientliga nationerna, som endast artificiellt sammanhållas under den habsburgska spiran, och det kan för den för sitt rikets framtid bekymrade härskaren endast vara en klen tröst att dessa strider för att bryta ut i ljusan låga vänta på det ögonblick då han slutit sina ögon och att det åtminstone blir honom besparat att uppleva dem.

Men ändå är det ej på det politiska, utan på det rent personliga området som han framför allt haft sorgernas mått rågat. Året efter katastrofen vid Königgrätz, som drev Österrike ur dess europeiska maktställning, fick han uppleva tragedien i Mexiko, där hans broder, jagande efter fantomet av en kejsarkrona, i stället som fånge fann den besegrade usurpatorns död, nedskjuten som en förbrytare. Ett tjugotal år senare följde det dystra dramat i Mayerling, ännu omsvept av mystisk hemlighetsfullhet, som ryckte hans ende son, den högt begåvade ärkehertig Rudolf, ur livet under omständigheter som gjorde slaget mångdubbelt hårdare än om blott en olyckshändelse förelegat. Ytterligare knappt ett tiotal år och hans maka faller offer för en lönnmördares meningslösa fanatism. I sanning – med skäl kunde han då säga att ingen sorg blev honom besparad.

Attentatets politiska bakgrund.

Och dock har han nu ytterligare som 84-årig gubbe vid gravens brädd drabbats av ett nytt olycksslag. Hans brorson och närmaste förtroendeman, den som efter honom skulle övertaga spiran, faller offer för ett attentat, vars politiska, mot det österrikiska väldet riktade karaktär omedelbart faller i ögonen, trots gärningsmannens ungdom. Attentatet är ett uttryck för det sydslaviska hatet mot Österrike, i vilket sydslaverna se förtryckaren som står i vägen för deras nationella utveckling. Särskilt vad Bosnien beträffar, vars huvudstad Serajevo är, utgöres befolkningen till alldeles övervägande grad av serber, vilkas nationella mål, alltsedan deras nationalitetsmedvetande vaknat, är anslutningen till Serbien – en strävan, som blott kan ha blivit så mycket starkare efter det serbiska rikets triumferande uppsving i och med de båda Balkankrigen. Denna tendens visar nationalitetsidéens styrka som våra dagars dominerande politiska faktor, ty förhållandet är att alltsedan den österrikiska ockupationen år 1878, trettio år senare följd av den fullständiga inkorporeringen i den habsburgska monarkien, har Bosnien-Herzegovina ur allmänt kulturell synpunkt varit bättre förvaltat än Serbien; om det år 1878 tillfallit Serbien i stället för Österrike-Ungern, skulle det säkerligen i fråga om ekonomisk utveckling icke stått där det nu står. Sådillvida utgör attentatet en maning till Österrike-Ungern att med allvar ta sig an det sydslaviska problemet och inom riksenhetens ram bereda sydslaverna den nationella autonomi, som är villkoret för deras trevnad. Härvidlag har Österrike-Ungern svåra försummelse att förebrå sig; Bosnien-Herzegovina har visserligen fått en författning, men på grund av de inre striderna står den ännu alltjämt blott på papperet och har ej kommit till verklig utövning. Detta ger attentatet en politiskt allvarsammare karaktär än om det blott varit en ensamstående fanatikens verk. Den misslyckade bombkastningen som föregick skolynglingens välriktade skott visar också att det låg en väl förberedd plan bakom det hela, en avsikt som var beslutet att nå målet, kosta vad det ville.

Attentatet och Österrike-Ungerns inre politik.

Huruvida mordet på tronföljaren, ur inre politisk synpunkt – vi bortse nu alldeles från sakens moraliska, sida – är att betrakta som en olycka för Österrike-Ungern och ett slag mot rikets framtid, är däremot kanske icke så lätt att avgöra. Säkert är att man inom vida kretsar med oro och ängslan motsåg den dag då spiran skulle övergå i hans hand och detta icke blott därför att då det starka enhetsband brustit som den uppriktiga tillgivenheten och vördnaden för den så hårt prövade gamle kejsaren utgör, utan även därför att han till efterföljare skulle få en man med ärkehertig Frans Ferdinands läggning och politiska tänkesätt. Det är ju alltid svårt att veta, var man har en tronföljare, som ännu ej haft tillfälle visa sig vid maktens utövning, men faktum är att ärkehertig Frans Ferdinand under den senaste krisen alltid utpekades som krigspartiets själ och ledare. Att han var icke blott en den katolska kyrkans tillgivne son, utan hela den mäktiga klerikalismens hopp och förtröstan i Österrike är likaledes allmänt bekant. Det anses allmänt att det var hans inflytande som stod bakom Österrike-Ungerns tvetydiga hållning under det första Balkankriget, med krigsförberedelser, vållande allmän oro och kostnader för flera hundra miljoner, vilka till sist befunnos alldeles överflödiga. Och att Österrikes hållning i den albanska frågan, där så föga står att vinna mot de uppoffringar som gjorts och vad som gått förlorat för Österrike-Ungern genom den lösning det trumfat igenom, i sista hand återgår på det klerikala, inflytandet – det gällde framför allt att åt Rom bevara de katolska albanstammarna – är likaledes en känd sak. Inom det läger där man ser Österrikes framtid i frigörandet från klerikalismens tryckande inflytande och utveckling till andlig frihet och i en fredlig politik, motsatt alla storpolitiska äventyr, motsåg man därför den blivande härskarens tillträde till tronen med farhågor och bekymmer. Det är ju alltför väl möjligt att den unge ärkehertig, som nu rycker upp i hans ställe, också kommer att trampa i samma fotspår, men han är åtminstone hittills i politiskt avseende ett oskrivet blad. Man vet att han och farbrodern, det nu begångna attentatets offer, icke drogo jämnt – så undanbad han sig härom året en kommendering till de stora manövrerna, för att slippa att vara farbroderns adjutant – men detta kan ju ha varit föranlett av andra orsaker än en politisk motsats. I varje fall är det dock en skillnad mellan den blivande härskare, vilkens utpräglade politiska åskådning gjort sig känd under årtal, och den om vilken man icke vet någonting med bestämdhet.

Det nya tronföljarparet.

Den nya tronföljaren, ärkehertig Karl Frans Josef, är född år 1887 och sedan 1911 förmäld med en prinsessa av Bourbon-Parma. Det väckte stor glädje inom det österrikiska kejsarhuset när inom detta äktenskap för halftannat år sedan föddes en son, betryggande tronföljden utan att man behövde gå tillbaka till avlägsna anförvanter till den gamla kejsaren, sota eljest blivit nödvändigt.

Ärkehertigens äktenskap.

Det var den 1 juli år 1900 som ärkehertig Frans Ferdinand ingick äktenskap med fröken Sophie Chotek, dotter till greve Chotek till Chotkova och Wognin. Äktenskapet lät både då och senare mycket tala om sig. Bruden tillhörde visserligen en mycket förnäm böhmisk släkt, men hennes äktenskapliga förening med den österrikiske ärkehertigen innebar dock naturligen en svår mésallians, i synnerhet vid dubbelmonarkiens hov, där man kanske ännu mera hårdnackat än på andra håll hänger fast vid etiketten och gamla traditioners bud. Då kejsaren slutligen gav sitt samtycke skedde detta säkerligen med en tanke på de olyckor som tidigare drabbat hans hus då hjärtats krav kommit i konflikt med traditionerna. Bruden upphöjdes till furstinna Hohenberg och de blivande barnen skulle även bära detta namn. Äktenskapet var sålunda vad man enligt tysk rätt kallar morganatiskt och varken hustrun eller barnen kunde komma i full delaktighet av mannens värdighet liksom icke heller tronen gå i arv till söner i detta gifte. Furstinnan Hohenberg visade sig vara en högst ovanlig kvinna, begåvad, kraftfull och medveten, men på samma gång ytterligt taktfull, så att det inte dröjde länge innan hon erhöll en ställning vida över vad som tilltänkta inom hovet och t. o. m. fick öva värdskap vid intimare tillställningar hos själve monarken, medan de större galafesterna fortfarande presiderades av den i rangen främsta ärkehertiginnan.

Åren gingo och äktenskapet välsignades med trenne barn, bland vilka söner Maximilian Karl, född år 1902, och Ernst, född år 1904, beskrivas såsom mycket lovande gossar, friska och duktiga. Och tronföljarens och hans makas popularitet växte inom alla kretsar. Det blev tydligt att en allt allmännare stämning gärna såg om man kunde komma ifrån de gamla bestämmelserna om det morganatiska äktenskapets skröplighet. Och utåt tyckts detta manifesteras av kejsaren själv, därigenom att han skickade sin brorson och furstinnan Hohenberg för att gemensamt å hans vägnar göra återbesök vid hovet i Rumänien. Här bemöttes furstinnan i allo såsom kunglig person. Sedan höjde kejsaren henne ytterligare i rang genom att göra henne till hertiginna med titeln "Höghet". Som sådan avlade hon jämte sin gemål officiellt besök vid tyska hovet. Med denna nya rangställning påvilade henne samma plikter som en österrikisk-ungersk kronprinsessa och man antog att då hennes gemål komme att utropas till konung av Ungern skulle kronan sättas även på hennes huvud. Dessa förväntningar kunna dock med all säkerhet betecknas som överdrivna: Frans Ferdinand hade av sagt sig alla anspråk på tronen för sin gemål och barn, varmed tronföljden oåterkalleligen övergått till ärkehertig Karl Frans.

Källa: DN 29 juni 1914

Så beskrevs Sarajevo 1914

"Serajevo eller Sarajevo är huvudstad i Bosnien och räknar ett 50,000-tal invånare, av vilka ungefär hälften äro muhammedaner och resten grekiska och romerska katoliker eller judar. Staden ligger floden Miljacka, ungefär 500 km. sydsydost om Wien, på en högslätt som på två sidor omslutes av berg.

Den kristna delen av staden är rätt välbyggd och ordentlig planerad, under det att husen i de muhammedanska kvarteren i oordnade hopar klänga sig fast efter bergväggarna.

Över staden reser sig ett kraftigt citadell. Bland de offentliga byggnaderna fäster man sig särskilt vid den katolska katedralen, den grekiska metropolitankyrkan, den stora moskéen Beyova D'Zamia, byggd på 1500-talet av den förste turkiska vesiren, samt konaken. Sarajevo har gymnasium samt ett bosniskt museum och driver koppar- och järnindustri samt tillverkning av läder och tobaksvaror.

Sarajevo var fordom en betydande handelsstad, flitigt besökt av turkiska karavaner. Nu går handeln huvudsakligen med järnvägar på Mostar i Herzegovina och Brod i Slavonien. Staden har en betydande garnison och är säte för en katolsk ärkebiskop, en grekisk metropolit och en muhammedansk ulema. Den leder sitt ursprung från en av ungrarna år 1263 anlagd stad, Bosnavar, ur vars ruiner Sarajevo uppväxte år 1465."

DN: Publicerad 2014-06-01